

بررسی روابط ایران و آلمان از ۲۰۰۵ لغایت ۲۰۲۴؛ ازمنظر چند جانبه‌گرایی

امیر مجتهدی^{۱*}، رضا اوسطی^۲

چکیده:

جمهوری فدرال آلمان به عنوان کشوری با چهارمین اقتصاد بزرگ جهان، بازیگر مهمی هم در اتحادیه اروپا و هم در سطح بین‌المللی است. آلمان دوبار در سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۲۲ تصمیم گرفت در سیاست خارجی خود از جمله منطقه غرب آسیا تجدید نظر کند. در همین راستا، در این مقاله، سعی شده است سیاست خارجی آلمان در قبال جمهوری اسلامی ایران در بازه زمانی ۲۰۰۵ تا ۲۰۲۴ در قالب نظریه چند جانبه‌گرایی و با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، در چهار حوزه سیاسی، اقتصادی، علمی و فرهنگی مورد بررسی قرار گیرد. لازم است به این نکته اشاره شود که اهمیت این پژوهش از نظر رشته روابط بین‌الملل و مطالعات غرب آسیا از آنجا ناشی می‌شود که سیاست خارجی آلمان در قبال ایران در بازه زمانی ۲۰۰۵ تا ۲۰۲۴ برای اولین بار است که مورد بررسی قرار می‌گیرد. اگرچه مطالب خوبی در حوزه آلمان و غرب آسیا وجود دارد، اما بیشتر مطالعات در این زمینه به صورت کلی و در قالب مقاله‌های مختصر است. در این مقاله تلاش شده است تا از منابع متنوعی، مانند کتاب، پایان نامه، مقاله سایت‌های علمی-پژوهشی و سایت‌های خبری معتبر از بیست کشور جهان به ۱۲ زبان مختلف، استفاده شود.

واژگان کلیدی: آلمان، ایران، چند جانبه‌گرایی، سیاست خارجی، غرب آسیا

Amirmojtahedi.un@gmail.com

reza8286@yahoo.com

^۱- کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل، دانشگاه شیراز و عضو انجمن مطالعات خاورمیانه آلمان (DAVO)

^۲ - دکتری تخصصی علوم سیاسی، مدرس مدعو دانشکده حقوق دانشگاه سهروردی

مقدمه

آلمان و ایران پرجمعیت‌ترین کشورهای اروپا و غرب آسیا هستند که سابقه طولانی در سطوح مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مشترک دارند. آلمان مهمترین شریک تجاری ایران قبل از انقلاب بود، در دوران انقلاب و پس از استقرار امام خمینی (ره) نیز این وضعیت باقی ماند. ایران همچنین یکی از مهمترین کشورهای صادراتی غیراروپایی برای جمهوری فدرال آلمان بود و حتی در جریان گروگان‌گیری در اوایل سال ۱۹۸۰، تقریباً نیمی از کل صادرات اتحادیه اروپا به ایران دارای مهر کیفیت «ساخت آلمان» بود. پس از حمله عراق به ایران در ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰ آلمان غربی در طول جنگ نسبت به سایر کشورهای غربی روابط بهتری با ایران داشت. بُن در تمام طول جنگ عراق و ایران با تهران تماس‌های سطح بالایی داشت و شخص وزیر امور خارجه وقت آلمان این کار را انجام می‌داد. پس از جنگ سرد، تا دوران تحریم‌های اقتصادی علیه ایران روابط اقتصادی میان دو کشور اهمیت زیادی داشت که نمونه بارز آن در دهه ۱۹۹۰ بود که هلموت کهل صدراعظم وقت آلمان به انتقاد از سیاست بیل کلینتون در اعمال فشار اقتصادی بر ایران پرداخت. در واقع روابط برلین و واشنگتن پس از امضای قانون تحریم ایران توسط بیل کلینتون رئیس جمهور وقت آمریکا در سال ۱۹۹۶ متشنج شد.

با روی کار آمدن دولت اکبر هاشمی رفسنجانی و پذیرش آتش‌بس تهران و بغداد، دوره‌ای از تاریخ ایران آغاز شد که ویژگی آن بازسازی داخلی و تحکیم روابط خارجی بود. در همان زمان، در ۳ اکتبر ۱۹۹۰ آلمان غربی و شرقی دوباره متحد شدند، تحولی تاریخی که آلمان را قادر ساخت تا آخرین آثار هژمونی سیاسی و نظامی متفقین جنگ جهانی دوم را از بین ببرد. در آن زمان روابط ایران و آلمان از اهمیت قابل توجهی برخوردار بود. پس از چندین دهه رکود، دو کشور فرصتی برای ایجاد نوع جدیدی از روابط در چارچوب حاکمیت کامل پیدا کردند. این زمینه جدید، باعث ارتقای روابط دوجانبه شد. آلمان قطعنامه‌های صادره توسط ایالات متحده را یا رد می‌کرد یا به تعدیل آن می‌پرداخت. در دوره‌ای که ایران از بحران بدهی خارجی رنج می‌برد، به ویژه در سال ۱۹۹۴ که با بحرانی‌ترین بحران مالی بین‌المللی پس از انقلاب مواجه بود، آلمان با تغییر زمان‌بندی میلیارد‌ها مارک از بدهی‌های ایران، رهبری حمایت از تهران را بر عهده گرفت و سایر کشورها را تشویق کرد که دنباله این موضوع باشند.

گسترش روابط ایران و آلمان در دهه ۱۹۹۰ بازتاب گسترده‌ای در مطبوعات داشت، تا جایی که رسانه‌های خبری بین‌المللی شروع به توصیف آن به عنوان یک رابطه خاص کردند. گسترش روابط ایران و آلمان اعتراض واشنگتن، لندن و تل‌آویو را برانگیخت. این موضوع چنان اهمیت پیدا کرد که در سفر صدراعظم آلمان به واشنگتن در سال ۱۹۹۵، اختلاف نظر آلمان و آمریکا در مورد ایران به موضوع اصلی در دستور کار قرار گرفت. وزیر امور خارجه سابق آمریکا وارن کریستوفر در خاطرات خود نوشت: ما دائماً آنها را [آلمانی‌ها] تشویق می‌کردیم که از ایران فاصله بگیرند و تجارت را متوقف کنند، همانطور که ما انجام داده بودیم... متأسفانه، مبارزه برای متوقف کردن متحدانمان از تجارت با ایران هنوز موفق نشده است. صدراعظم آلمان همچنین در سفر خود به اسرائیل در سال ۱۹۹۵ با اعتراضات رهبری اسرائیل نیز مواجه شد. مطبوعات اسرائیلی وجود روابط دوستانه بین آلمان و ایران را تنها نقطه اختلاف بین آلمان و اسرائیل گزارش کردند و به اعتراضات رهبر اسرائیل نسبت به حفظ روابط دوستانه آلمان با ایران اهمیت دادند. رد حق موجودیت اسرائیل همراه با سطح خصومت در روابط ایران و آمریکا، عواملی بودند که روابط دوجانبه

ایران و آلمان را پیچیده‌تر می‌کرد. سال‌ها بعد آلمان نقش مهمی در مناقشه هسته‌ای با ایران ایفا می‌کرد زیرا آغاز مذاکرات هسته‌ای ابتکار آلمان بود. زمانی که تصاویر ماهواره‌ای و تحقیقات آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به برنامه هسته‌ای محرمانه ایران در سال ۲۰۰۳ اشاره کرد، وزیر امور خارجه آلمان همتایان وقت خود از بریتانیا و فرانسه را متقاعد کرد که اولین مذاکرات را با تهران در مورد برنامه هسته‌ای آغاز کنند.

چارچوب نظری: نظریه چند جانبه گرایی

در توصیف سیاست خارجی جمهوری فدرال آلمان، اصطلاح چند جانبه‌گرایی به ندرت از قلم افتاده است. تلاش برای تعقیب اهداف سیاست خارجی در چارچوب چند جانبه‌گرایی در هر جایی که امکان داشته باشد همراه با روابط با غرب، عدم تمایل به استفاده از ابزارهای نظامی و جهت‌گیری تجاری-اقتصادی، یکی از ویژگی‌های اصلی سیاست خارجی آلمان تلقی می‌شود. مطالعات سیاست خارجی آلمان که در سال‌های اخیر انجام شده است به وضوح نشان داده است که برخلاف انتظار بسیاری از نمایندگان رئالیسم، آلمان، تا حد زیادی به چند جانبه‌گرایی پایبند بوده است. وسعت این امر نه تنها در رابطه با ناتو و سایر نهادهای امنیتی اروپا، بلکه در رابطه با سیاست خارجی آلمان در سطح جهانی نیز صدق می‌کند (vgl. Mearsheimer:1990 Waltz,1993).

رابرت کوهن مقاله خود را با عنوان چند جانبه‌گرایی: دستور کار برای تحقیق، با تعریف روشن و مختصر از چند جانبه‌گرایی آغاز کرد. در این تعریف، چند جانبه‌گرایی به هماهنگی سیاستهای ملی در گروه‌های سه یا چند دولت، از طریق ترتیبات موقت یا به وسیله نهادهای بین‌المللی می‌داند (Keohane,1990) دو تعریف متفاوت از واژه چند جانبه‌گرایی می‌توان انجام داد. یک تعریف کمی و دیگری کیفی. از لحاظ کمی، چند جانبه‌گرایی در مورد هماهنگی سیاسی بین سه یا چند دولت است، این تعریف نقطه مقابل هماهنگی سیاسی دوجانبه یا اقدام یک جانبه توسط یک دولت است. از سوی دیگر، تعریف کیفی بر محتوای هماهنگی سیاستها متمرکز است. بر این اساس، چند جانبه‌گرایی متضمن رفتار مشارکتی، پیروی از قوانین به رسمیت شناختن برابری همه شرکت‌کنندگان و عدم تبعیض است (Hanns W. Maull, 2020). طرفداران اصلی چند جانبه‌گرایی به طور سنتی قدرت‌های متوسط مانند کانادا، استرالیا، سوئیس، کشورهای بنلوکس و کشورهای شمال اروپا بوده‌اند. پایه‌های چند جانبه‌گرایی در روابط بین‌الملل با کنگره وین در اروپای قرن نوزدهم پی‌ریزی شد.

جامعه ملل نیز که در دوران بین دو جنگ تأسیس شد، یکی از اولین نمونه‌های مهم چند جانبه‌گرایی است، اگرچه در نهایت شکست خورد (Senem AYDIN DÜZGİT, 2020). اهمیت موضوع چند جانبه‌گرایی در سیاست خارجی سبب شد که کابینه فدرال آلمان کتاب سفید این کشور در مورد چند جانبه‌گرایی را به تصویب برساند، همچنین در آن راه‌هایی را توضیح می‌دهد که از طریق آن نظم چند جانبه می‌تواند احیا شود و با شرایط قرن بیست و یک سازگار شود. هدف کتاب سفید چند جانبه‌گرایی، مقابله با ملاحظات در مورد نظم چند جانبه و نشان دادن این موضوع که همکاری چندجانبه در عمل چقدر متنوع و ضروری است. برای اولین بار، دامنه تعامل چند جانبه جمهوری فدرال در این سند جمع‌آوری شده و اهمیت آن برای نظم بین‌المللی توضیح داده شده است. کتاب سفید چند جانبه‌گرایی نتیجه گفتگوی فشرده با کارشناسان ملی و بین‌المللی از دانشگاه‌ها و جامعه مدنی، اعضای بوندستاگ آلمان و در داخل دولت فدرال است. (GIGA,2021) در کتاب سفید، آلمان بر تعهد خود به چند جانبه‌گرایی برای مردم تأکید می‌کند و در آینده نیز برای یافتن پاسخ‌های مشترک به چالش‌های جهانی و

تضمین نظم بین‌المللی صلح آمیز و مبتنی بر قوانین تلاش خواهد کرد. آلمان در آینده نیز از چند جانبه‌گرایی مبتنی بر ارزش حمایت خواهد کرد. تعامل آلمان برای حمایت و توسعه چند جانبه‌گرایی در جنبه‌های مختلف آن بر چهار اصل اساسی استوار است: اول، نظم چندجانبه نباید ثابت بماند، بلکه باید تکامل یابد. دوم، ظهور بازیگران و قدرت‌های جدید چالش‌های مهمی را برای نظم چندجانبه ایجاد می‌کند و سوم قالب‌های انعطاف‌پذیر برای همکاری و حمایت در چارچوب چندجانبه مشارکت‌های غیررسمی و انجمن‌های مشاوره، ائتلاف‌های گسترده دولت‌ها، مناطق، سازمان‌های غیردولتی بازیگران بخش خصوصی و افراد، همگی بخشی از این درک از چندجانبه‌گرایی هستند (Bundesregierung, 2021)

روابط سیاسی میان آلمان و ایران در زمان آنگلا مرکل

روابط با ایران از نظر ژئوپلیتیک برای آلمان مهم بود. آلمان می‌خواست مشکل توسعه بی‌رویه برنامه هسته‌ای ایران حل شود تا از تولید احتمالی سلاح هسته‌ای جلوگیری شود. با این حال، برلین بر استفاده از اقدامات مسالمت آمیز دیپلماتیک و اقتصادی برای این منظور پافشاری، و از سیاست گفت و گو و همکاری حمایت می‌کرد و در عین حال مداخله نظامی آمریکا یا رژیم صهیونیستی را رد می‌کرد. تا سال ۲۰۰۵ به ویژه در زمان دولت گرهارد شرودر، سیاست خارجی آلمان در قبال ایران را می‌توان به عنوان تغییر از طریق نزدیک شدن توصیف کرد که شامل افزایش تماس‌های سیاسی و روابط اقتصادی بود. افزایش ضمانت‌های صادرات موافقتنامه حمایت از سرمایه‌گذاری و ارتقای صادرات آلمان از جمله استراتژی‌های مشابه بود. از سال ۲۰۰۵ به بعد اما سیاست خارجی آلمان در قبال ایران در نتیجه عوامل متعددی مورد تجدید نظر قرار گرفت. نخست، انتخاب محمود احمدی نژاد به عنوان رئیس جمهور ایران، که اظهارات ضد اسرائیلی او و به چالش کشیدن وجود هولوکاست، نخبگان سیاسی آلمان را بر آن داشت تا به طور علنی از سیاست قبلی آلمان در برابر ایران، یعنی تغییر از طریق نزدیک شدن، انتقاد کنند. دوم، بحث داغ فزاینده بر سر برنامه هسته‌ای ایران بود. سیاست گفتگوی اتخاذ شده توسط اتحادیه اروپا ناموفق بود زیرا ایران غنی‌سازی اورانیوم را متوقف نکرد و پیشنهاد سیاسی - اقتصادی اروپا را در سال ۲۰۰۵ رد کرد. دولت آلمان به رهبری آنگلا مرکل به دلیل اهداف متضادی که می‌خواست به آن دست یابد، در مورد نحوه اجرای سیاست خارجی در قبال ایران با دوراهی مواجه شده بود. از یک سو، منافع اقتصادی و استراتژیک آلمان، مستلزم برقراری روابط نزدیکتر با ایران بود، اما از سوی دیگر، یکی از اهداف کابینه مرکل بهبود روابط با آمریکا، متحد سنتی و شریک آلمان بود که در شرایط بین‌المللی به معنای افزایش فشار بر ایران از طریق کاهش روابط اقتصادی بود. (Gotkowska, 2009) تهران غنی سازی را افزایش داد و آمریکا هشدار داد که اگر ایران تسلیم نشود، با خطر حمله آمریکا مواجه خواهد شد. درست یک سال پس از ریاست جمهوری احمدی نژاد، این هشدار توسط یوشکا فیشر، وزیر امور خارجه وقت آلمان در سخنرانی در مرکز تحقیقات استراتژیک در تهران اعلام شد. فیشر تاکید کرد: پیام‌رسان را مسئول پیام نکنید. (Fischer, 2007) با این وجود در دسامبر ۲۰۰۶، آمریکا با تصویب قطعنامه ۱۷۳۷ شورای امنیت سازمان ملل متحد در مدت شصت روز از ایران خواسته بود بدون تاخیر تمام پروژه‌های غنی سازی اورانیوم و پلوتونیوم را متوقف کند.

مهلت شصت روزه تعیین شده توسط شورای امنیت برای ایرانیان برای برآورده کردن خواسته‌های سازمان ملل در پایان فوریه ۲۰۰۷ به پایان رسید. ایران تسلیم نشد. در این مرحله، همه چیز به این بستگی داشت که پنج عضو دائمی شورای امنیت و آلمان چگونه به ناسازگاری آن واکنش نشان دهند. آیا آنها عقب نشینی و بدین ترتیب اعتبار سازمان

ملل را تضعیف می‌کنند؟ یا آیا آن‌چه را که قطعنامه ۱۷۳۷ می‌خواست انجام می‌دادند و اقدامات مناسب بیشتری را طبق ماده ۴۱ فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد اتخاذ می‌کردند تا ایران را متقاعد کنند که از این قطعنامه و الزامات آژانس تبعیت کند؟ خیلی طول نکشید که این موضوع مشخص شد. ایالات متحده، فرانسه و بریتانیا از تحریم‌های شدیدتر علیه ایران حمایت کردند، در حالی که آلمان پاسخ تنبیهی نسبت به ایران را رد کرد. در سپتامبر ۲۰۰۷، منافع متمایز شش قدرت با هم برخورد کرد، در حالی که ایالات متحده، بریتانیا و فرانسه برای سومین قطعنامه شورای امنیت برای اعمال تحریم‌های شدیدتر فشار می‌آوردند، آلمان به همراه روسیه و چین این پیشنهادات را رد می‌کردند. زمانی که باراک اوباما نامزد ریاست جمهوری آمریکا اعلام کرد در صورت پیروزی در انتخابات سال ۲۰۰۸ بدون پیش شرط با ایران وارد مذاکره خواهد شد، این موضوع در برلین مورد استقبال قرار گرفت. سیاست خارجی آلمان در قبال ایران، به دو دلیل با پنج قدرت دیگر شورای امنیت تفاوت داشت. اولاً، آلمان تنها کشور غیرهسته‌ای در میان آنها بود، به عبارت دیگر، آلمان و ایران جزو کشورهای بدون سلاح هسته‌ای بودند، در حالی که ایالات متحده و سایر قدرت‌های دارای حق وتو در شورای امنیت سازمان ملل همگی دارنده سلاح اتمی هستند، این نشان دهنده تضاد منافع بین آلمان و پنج قدرت بود. هم آلمان و هم ایران در تفسیر معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای علاقه مشترک داشتند. دلیل دوم این بود که آلمان به مراتب قوی‌ترین روابط سنتی و تجاری با ایران را داشت. (Küntzel, 2015) به غیر از مسئله هسته‌ای، موضوع هولوکاست نیز تاثیر بسیاری در سیاست خارجی آلمان در برابر ایران داشت.

محمود احمدی نژاد تقریباً چهار ماه بود که به عنوان رئیس جمهور ایران بر سر کار آمده بود، در دسامبر ۲۰۰۵ عنوان کرد که معتقد نیست که ۶ میلیون یهودی به دست نازی‌ها کشته شده‌اند و اینکه کشتن یهودیان یک افسانه بوده است. در سال بعد مسابقه کاریکاتور هولوکاست در تهران برگزار شد، سپس، در دسامبر ۲۰۰۶، کنفرانسی تحت عنوان بررسی هولوکاست، چشم انداز جهانی، در تهران برگزار شد. در این رویداد، براساس ابتکار احمدی نژاد، ۶۷ شرکت کننده از ۳۰ کشور جهان شرکت کردند. (Behrens, 2006) آلمان، مسابقه‌ای که در ایران برای کاریکاتورهای هولوکاست برگزار شد را محکوم کرد و عنوان کرد که این مسابقه نفرت پراکنی می‌کند و اختلافات را در خاورمیانه عمیق می‌نماید. مارتین شفر، سخنگوی وقت وزارت امور خارجه آلمان گفت: قتل ۶ میلیون مرد، زن و کودک در جریان هولوکاست، که ما آلمانی‌ها در آن گناه و مسئولیت داریم، نباید در معرض تمسخر قرار گیرد. شفر گفت فرانک والتر اشتاین مایر، وزیر امور خارجه آلمان در جریان سفر به تهران به صراحت اعلام کرد که دیگر چنین رقابتی نباید برگزار شود و از برگزاری آن بسیار متأسف است. (apnews.com) علیرغم این انتقادات احمدی نژاد، رئیس جمهور ایران، در آلمان نیز طرفدارانی داشت. آن هم در میان نئونازی‌های آلمان. آنها در وب سایت خود پیروزی احمدی نژاد را تبریک گفتند و او را به عنوان یک میهن پرست سازش ناپذیر، ستایش و از سیاست‌های ضد اسرائیلی او حمایت می‌کردند.

(sueddeutsche.de) یک مقام ارشد امنیتی آلمان در آن زمان پیشنهاد کرد که به طور موقت گذرنامه نئونازی-هایی که قصد شرکت در کنفرانس ایران درباره هولوکاست را دارند، گرفته شود. گونتر بکشتاین وزیر کشور منطقه بایرن، به مقامات محلی پیشنهاد کرد که به طور موقت گذرنامه‌های افراط‌گرایان راست‌گرا را باطل کنند تا از سفر آنها جلوگیری شود. او گفت: اگر شهروندان آلمانی برای انکار هولوکاست یا حق وجود رژیم صهیونیستی در ایران

شرکت کنند، به وجهه آلمان آسیب زیادی وارد می‌شود. (apnews.com) مسئله هسته‌ای و موجودیت رژیم صهیونیستی و همچنین بعدها انتخابات ریاست جمهوری، از موضوعات مورد اختلاف ایران و آلمان در زمان صدراعظم آنگلا مرکل بود. مواضع احمدی نژاد و دولتش سبب شد تا آنگلا مرکل انتخاب مجدد احمدی نژاد رئیس جمهور ایران را تبریک نگوید. پس از انتخابات ریاست جمهوری ایران در سال ۲۰۰۹ (۱۳۸۸)، آنگلا مرکل نتایج انتخابات را رد کرد و خواستار بازشماری آرا در ایران شد. صدراعظم آلمان در بیانیه‌ای گفت: آلمان در کنار مردمی در ایران است که می‌خواهند از حق خود برای آزادی بیان و تجمع استفاده کنند. ایران اما قاطعانه واکنش نشان داد. مجلس شورای اسلامی در تهران خواستار بازنگری در روابط با آلمان شد. علی لاریجانی، اظهارات سه کشور آلمان و فرانسه و انگلیس را مایه شرمساری توصیف کرد. (zeit.de) در میان این حوادث در فوریه ۲۰۰۹، صدراعظم سابق آلمان، گرهارد شرودر به مدت چهار روز به ایران به صورت خصوصی سفر کرد. این شامل یک مصافحه عمومی و دیدار با رئیس جمهور ایران محمود احمدی نژاد بود. سفر شرودر به تهران را می‌توان این‌گونه تعبیر کرد، ارتباطات خود را حفظ کن، اما سرت را خم کن تا طوفان تمام شود. شاید این استراتژی کلی آلمان در طول دوره ریاست جمهوری احمدی نژاد بود. (Küntzel, ۲۰۱۵)

چند ساعت قبل از دیدار با احمدی نژاد، صدراعظم سابق در اتاق بازرگانی و صنایع ایران سخنرانی انتقادی کرد. شرودر به تهدیدهای رئیس جمهور ایران مبنی بر محو رژیم صهیونیستی از روی نقشه و انکار مکرر هولوکاست اشاره کرد. شرودر گفت: اگر ایران می‌خواهد به عنوان یک قدرت منطقه‌ای جدی گرفته شود، باید به قوانین بین‌المللی نیز احترام بگذارد. هولوکاست یک واقعیت تاریخی است و انکار این جنایت بی‌نظیر منطقی نیست. صدراعظم سابق که در طول دوره ریاست جمهوری خود هرگز به ایران نرفته بود، در تهران اما از احترام قابل قبولی به دلیل رد تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران برخوردار بود. شورای مرکزی یهودیان در آلمان با انتقاد از سفر صدراعظم سابق به تهران عنوان کرد اعتبار احمدی نژاد با این دیدار ارتقا یافت. استفان کرامر، دبیرکل شورای مرکزی گفت: آقای شرودر به اعتبار دولت فدرال و جمهوری فدرال آلمان آسیب جدی وارد کرد. (fr.de)

در مقابل اما، دولت فدرال دلیلی برای انتقاد در سفر گرهارد شرودر، صدراعظم پیشین آلمان از ایران نمی‌دید. توماس اشتگ معاون وقت سخنگوی دولت گفت: فرض بر این است که مذاکرات وی با رهبران ایران در تهران در راستای سیاست آلمان در قبال ایران بوده است، شرودر مطابق با مقررات روسای سابق دولت برنامه‌های سفر خود را در مراحل اولیه به صدراعظم اعلام کرده بود. سخنگوی وقت وزارت امور خارجه در تهران گفت: این سفر به دعوت پروفسور مجید سمیعی جراح مغز و اعصاب ایرانی بود (uni-heidelberg.de). با وجود تمام فراز و نشیب‌های سیاسی میان ایران و آلمان، در همان سال، محمود احمدی نژاد، در نامه‌ای به آنگلا مرکل، نوشت که اتحاد ایران و آلمان (که متفقین در سال ۱۹۴۱ به آن پایان دادند) باید دوباره احیا شود. (Küntzel, ۲۰۱۵) چند سال بعد، حسن روحانی با وعده پایان دادن به بیش از یک دهه اختلاف بر سر برنامه هسته‌ای ایران به عنوان نامزد ریاست جمهوری مطرح شد. بر اساس محاسبات ایران، پایان دادن به مناقشه هسته‌ای، راه را برای روابط خارجی ایران هموار می‌کرد. زمانی که نامزدی او اعلام شد، عده کمی باور داشتند که روحانی در انتخابات پیروز خواهد شد. او تنها به عنوان یک روحانی امنیتی شناخته می‌شد که از کانون توجه رسانه‌ها دوری می‌کرد، با این حال، اصلاح طلبان او را فرصتی برای نجات سیاسی خود می‌دیدند. روحانی با تمرکز بر پرونده هسته‌ای،

سیاست داخلی و خارجی را به هم مرتبط کرد. ویژگی کاندیداتوری او این بود که ایران بیش از هر زمان دیگری با یک موضوع سیاست خارجی (اختلاف هسته‌ای) درگیر بود. در طول انتخابات ریاست جمهوری، نه در میان نخبگان سیاسی و نه در میان مردم، هرگز به سیاست خارجی چنین اهمیتی داده نشده بود. موفقیت انتخاباتی به حسن روحانی این مأموریت را داد که حل مناقشه هسته‌ای را در اولویت خود قرار دهد. (Tabatabai, ۲۰۱۹) در آلمان، احزاب اتحادیه دموکرات مسیحی (CDU) اتحادیه سوسیال مسیحی (CSU) و حزب سوسیال دموکرات آلمان (SPD) که در دولت آنگلا مرکل نمایندگی داشتند، طرفدار برقراری روابط با ایران بودند. (ismayilov, ۲۰۱۳) انتخاب حسن روحانی به ریاست جمهوری ایران در تابستان ۲۰۱۳ فرصتی برای آلمان و کل غرب برای تغییر مسیر فراهم کرده بود. وزارت خارجه فدرال آلمان به عنوان بخشی از تیم مذاکره کننده ۵+۱ به تسهیل توافق هسته‌ای کمک کرد. این کشور به طور مستمر برای توافق در ملاعام و همچنین پشت درهای بسته لابی می‌کرد و خود را در برابر هر گونه عامل خراب کننده احتمالی توافق، از جمله متحد نزدیکش، رژیم صهیونیستی قرار می‌داد. ۵+۱ و ایران در نهایت در جولای ۲۰۱۵ به توافق دست یافتند (Fathollah Nejad, ۲۰۱۶)

زیگمار گابریل، وزیر وقت اقتصاد با شعار تغییر از طریق نزدیکی و تجارت، به عنوان اولین سیاستمدار غربی همراه با یک هیئت تجاری سطح یک به ایران سفر کرد. پس از سال‌ها تحریم، امیدها برای تجدید روابط نزدیک اقتصادی میان دو طرف زیاد بود (dw.com) گابریل را هیئتی از نمایندگان شرکت‌های آلمانی که مایل به بازگشت به بازار ایران به ویژه بخش انرژی بودند، همراهی می‌کردند. در آن جلسه، گابریل از حق رژیم صهیونیستی برای تضمین امنیت خود دفاع کرد. گابریل در حضور بیژن نامدار زنگنه وزیر وقت نفت ایران گفت: شما باید متوجه باشید که برای ما آلمانی‌ها امنیت رژیم صهیونیستی از اهمیت بالایی برخوردار است. من درک می‌کنم که این بحث چقدر دشوار است. ما در آلمان معتقدیم که فلسطینی‌ها حق ایجاد دولت را دارند. گابریل افزود: روابط خوب ایران با آلمان به این معناست که امنیت رژیم صهیونیستی نباید تهدید شود. ایران اما بلافاصله این موضوع را رد کرد. مرضیه افخم، سخنگوی وقت وزارت امور خارجه ایران بر مواضع متضاد دو کشور در قبال رژیم صهیونیستی تاکید کرد. وی گفت: مواضع ما با آلمان در مورد مسائل منطقه‌ای کاملاً متفاوت است و در طول ۳۵ سال گذشته چندین بار مواضع خود را به وضوح بیان کرده‌ایم. در سفر گابریل، همچنین درباره سایر موضوعات مورد مناقشه با ایران در رابطه با حقوق بشر، شرایط زنان در جامعه حمایت از حقوق اقلیت‌های قومی و مذهبی، و همچنین قوانین رقابت و مبارزه با فساد، گفت‌وگو شد. در ادامه واکنش‌ها به سفر زیگمار گابریل، وزیر نفت ایران نیز به نو به خود گفت که کشورش از نقش سازنده وزیر امور خارجه آلمان در انعقاد توافق هسته‌ای بین ایران و قدرت‌های بزرگ قدردانی می‌کند. وزیر امور خارجه وقت هم بر مسائل اقتصادی تاکید کرد و گفت که ایران متعهد به تامین امنیت انرژی در جهان است. در آن زمان، بعد از انعقاد برجام، در محافل سیاست خارجی آلمان تمایل به تعمیم روابط سازنده تهران با غرب در موضوع هسته‌ای به سایر حوزه‌های سیاست خارجی، یعنی سوریه و عراق، وجود داشت. (Posch, ۲۰۱۳) در جریان سفر زیگمار گابریل به تهران، آمریکا هم بلافاصله مواضع خودش را مطرح کرد.

ریچارد گرnl، سفیر وقت ایالات متحده در آلمان (یا به قول محافل آلمانی، معاون ترامپ در آلمان)، به سرعت قوانین جدید بازی را اعلام کرد، گرnl، بلافاصله از شرکت‌های آلمانی خواست ایران را ترک کنند. زمانی که خروج شرکت‌های آلمانی از ایران آغاز شد، او با خودپسندی اظهار داشت که این شرکت‌ها متوجه شده‌اند که بازار آمریکا مهمتر از بازار ایران است. گرnl، شرکت‌هایی که مانند را متهم به تامین بودجه ایران برای فعالیت‌های تروریستی کرد. اقدام دیگر گرnl علیه هواپیمایی ماهان بود. مقامات آلمانی اعلام کردند که این شرکت هواپیمایی ایرانی دیگر اجازه شروع یا فرود در خاک آلمان را ندارد. به گفته وزارت خارجه آلمان، ماهان ایر، افراد و تجهیزات را به مناطق جنگی خاورمیانه به ویژه سوریه منتقل کرده است. تصمیم علیه ماهان ایر نه تنها توسط گرnl بلکه حتی توسط پمپئو وزیر امور خارجه وقت آمریکا تمجید شد. آلمان که مجبور بود بین رعایت و عدم رعایت اولویت ایالات متحده یکی را انتخاب کند، تا حد زیادی دومی را انتخاب کرد. مهمتر از همه، شرکت‌های آلمانی برای اینکه منافع آمریکا را به خطر نیندازند، از تجارت ایران خارج شدند. مشکلاتی که آمریکا بر سر راه توافق هسته‌ای ایجاد کرد باعث شد تا ایران از روند اجرای آن ناراضی باشد. در مه ۲۰۱۸، ایالات متحده، خروج یکجانبه خود از توافق هسته‌ای ایران را اعلام کرد. در نتیجه واشنگتن بار دیگر تحریم‌هایی را علیه ایران اعمال کرد. (fes.de) سیاستمداران آلمانی نسبت به خروج ترامپ از برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) در ماه مه ۲۰۱۸ خشمگین شدند. آنگلا مرکل از شکاف بین ایالات متحده و اروپایی‌ها در مورد ایران صحبت کرد چرا که مذاکرات ۵+۱ بر سر توافق هسته‌ای، نشان دهنده ارتقای جایگاه بین‌المللی آلمان بود. آلمان برای اولین بار توانست سیاست جهانی را همراه با پنج قدرت سازمان ملل شکل دهد. در واقع، آلمان از آنجایی که دو نماینده داشت، نفوذ قابل توجهی در مذاکرات داشت، هم از طریق نماینده ملی خود و هم از طریق مذاکره کننده اصلی اتحادیه اروپا، یعنی هلگا اشمید. برای برلین، برجام به عنوان الگویی عمل کرد که نشان می‌داد تا چه اندازه می‌توان از طریق دیپلماسی بیشتر از عملیات نظامی آمریکا به نتیجه رسید. (nbpublish.com) تحریم‌های آمریکا به یک معضل دیپلماتیک در مونیخ نیز دامن زد. زمانی که ظریف وزیر امور خارجه ایران به کنفرانس امنیتی مونیخ دعوت شد، شرکت‌های انرژی و نفت آلمان از سوخت رسانی به هواپیمای او، پیش از سفر وی به کنفرانس امنیتی به جهت تحریم‌های آمریکا علیه ایران خودداری کردند. ولفگانگ ایشینگر، رئیس کنفرانس امنیتی مونیخ با وزارت خارجه آلمان، در رابطه با این مشکل تماس گرفت.

بلافاصله وزارت امور خارجه از وزارت دفاع خواست تا اختلافات را حل کند. دولت آنگلا مرکل صدراعظم آلمان برای جلوگیری از یک بحران جدی دیپلماتیک به نیروی هوایی آلمان دستور داد تا هواپیمای محمد جواد ظریف را سوختگیری کند تا به او اطمینان دهند که می‌تواند جمهوری فدرال را ترک کند. همانطور که ظریف در کنفرانس ۱۸ فوریه سخنرانی می‌کرد، سربازان فرماندهی منطقه‌ای باواریا هواپیمای او را با ۱۷۰۰۰ لیتر نفت سفید تکمیل کردند (Weinthal, ۲۰۱۸). زنده نگه داشتن برجام برای آلمان مهم بود. بنابراین آنها سعی کردند از ظرفیت‌های روسیه استفاده کند. آلمان و روسیه می‌خواستند توافق هسته‌ای با ایران را حفظ کنند. صدراعظم آلمان در بیانیه‌ای که از سوی پوتین مطرح شد، گفت: آلمان متقاعد شده است که ایران نباید به سلاح‌های هسته‌ای دسترسی پیدا کند و بنابراین از همه ابزارهای دیپلماتیک برای زنده نگه داشتن این توافق استفاده خواهد کرد. (apa-inter.com)

روابط سیاسی میان آلمان و ایران در زمان اولاف شولتز

عمر دولت آنگلا مرکل برای نتیجه رساندن توافق هسته‌ای کفاف نداد و در ۸ دسامبر ۲۰۲۱، پارلمان آلمان (بوندستاگ) به اولاف شولتز رای داد تا به عنوان صدراعظم جدید آلمان انتخاب شود و به دوران صدارت اعظم مرکل پایان داد. آنگلا مرکل به مدت ۱۶ سال از طریق چهار دوره متوالی، بر کشورش حکومت کرد. در دولت ائتلافی که توسط سوسیال دموکرات‌ها حزب دموکرات آزاد و سبزها تشکیل شده بود، آنالنا بائربوک ریاست وزارت امور خارجه را بر عهده گرفت. دولت آلمان به حمایت از مذاکرات با هدف تقویت پایداری ایران به مفاد برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) و بازگرداندن آمریکا به توافق

ادامه داد. آلمان به همراه فرانسه و بریتانیا بیانیه مشترکی صادر کردند که قصد داشت بر مقامات ایرانی فشار بیاورد. آنها در این بیانیه عنوان کردند، از مارس ۲۰۲۲ یک توافق قابل اجرا روی میز بوده است که ایران را به پایداری به برجام بازمی‌گرداند. ما متأسفیم که ایران از فرصت دیپلماتیک برای انعقاد توافق استفاده نکرده است. ما از آن می‌خواهیم که اکنون این کار را انجام دهد. ما آماده هستیم تا توافق را به سرانجام برسانیم. این بیانیه، به وضوح نشان دهنده بی‌حوصلگی اروپا نسبت به بن بست طولانی مدت در مذاکرات و همچنین عدم تمایل آن به تحمل نقض بیشتر مفاد برجام توسط ایران بود. (mei.edu) اهمیت سیاست خارجی آلمان در قبال ایران به ویژه برای آنالنا بائربوک، وزیر امور خارجه آلمان علاوه بر موضوع هسته‌ای، حقوق بشر و زنان نیز بود.

وزیر امور خارجه آلمان، در حساب رسمی توئیتر خود درباره اغتشاشات دانشجویان دانشگاه شریف در ایران نوشت، تحمل آنچه در دانشگاه شریف در ایران رخ داد، سخت است. لجاجت ایران غیرمنطقی است و استفاده بیش از حد از زور شاهدهی بر ترس از آموزش و قدرت آزادی است. باربوک در توئیتر دیگری که در آن به تحرک محدود خود اعتراف کرد، گفت: تحمل محدود بودن سیاست خارجی ما نیز دشوار است. اما ما می‌توانیم صدایمان را بلند کنیم، اتهام بزنیم، تحریم کنیم و این کاری است که می‌کنیم. با این حال، بائربوک از مرتبط کردن پرونده حقوق بشر به مذاکرات با ایران بر سر برنامه هسته‌ای خودداری می‌کرد. در حالی که او و حزبش با توقف مذاکرات هسته‌ای مخالف می‌کردند، سیاستمداران دو حزب دیگر که به ائتلاف حکومتی پیوسته بودند، خواستار توقف مذاکرات با ایران بر سر برنامه هسته‌ای این کشور شدند. این نشان دهنده اختلافات داخلی احزاب حاکم در مورد رویکرد ایران بود. زاسکیا اسکن، رهبر حزب حاکم سوسیالیست که اولاف شولتز صدراعظم آلمان به آن تعلق دارد خواستار توقف مذاکرات با ایران در مورد برنامه هسته‌ای این کشور شده بود. اما حتی در درون حزب سوسیالیست نیز به نظر می‌رسد که در این رویکرد اتفاق نظر وجود ندارد. نیلز اشמיד، سخنگوی سیاست خارجی حزب سوسیالیست، گفت که مقابله با اغتشاشات در ایران هیچ ربطی به مسئولین سیاست خارجی ندارد. (Behnam, ۲۰۲۲) همزمان، نمایندگان پارلمان اروپا از دولت آلمان می‌خواستند فشار سیاسی و دیپلماتیک فزاینده بر تهران را به ویژه از طریق مذاکرات درباره قطعنامه حقوق بشر ایران در کمیته سوم مجمع عمومی سازمان ملل متحد و تمدید مأموریت گزارشگر ویژه سازمان ملل در مورد ایران حمایت کند. در این زمینه همچنین باید بررسی شود که آیا و چگونه می‌توان مرکز اسلامی هامبورگ به عنوان مرکز عملیات ایران در آلمان را تعطیل کرد؟ (bundestag.de) از زمان آغاز اغتشاشات در ایران، حمایت آلمان از اپوزیسیون ایران و حمایت از اغتشاشگران در صدر دستور کار جلسات پارلمان در بوندستاگ قرار گرفت. سایت رسمی پارلمان آلمان، صورت جلساتی را منتشر کرد که مداخله آلمان در ایران را تحت عنوان سیاست خارجی معطوف به زنان مورد بحث و بررسی قرار می‌داد. چهره‌های اپوزیسیون،

با توجه به اینکه آنالینا باربوک به روابط ایران و آلمان آسیب جدی وارد کرده بود، از دولت فدرال به دلیل موضع‌گیری علیه ایران و ارسال تسلیحات به عربستان و در نتیجه دامن زدن به جنگ یمن انتقاد کردند. آنها همچنین سیاست خارجی سبزه‌ها را به نفاق و ریاکاری متهم کردند (alkhanadeq.com) دولت آلمان اعلام کرد که در پی مقابله با اغتشاشات توسط مقامات ایران، ضمانت‌های اعتبار صادراتی و سرمایه‌گذاری برای تجارت در ایران را تعلیق می‌کند. وزارت اقتصاد آلمان هم اعلام کرد، فرمت‌های اقتصادی، از جمله گفت‌وگو درباره مسائل انرژی را نیز به حالت تعلیق درآورده است. ضمانت‌های اعتبار صادراتی از آن جهت اهمیت دارد که از شرکت‌های آلمانی در برابر ضرر و زیان در صورت عدم پرداخت هزینه صادرات محافظت می‌کند. ضمانت‌های سرمایه‌گذاری برای محافظت از سرمایه‌گذاری‌های مستقیم شرکت‌های آلمانی در برابر ریسک سیاسی در کشورهایی که در آنجا انجام می‌گیرد، اعطا می‌شود. (apnews.com) در ۳۰ اکتبر ۲۰۲۴، آلمان نسبت به کشته شدن جمشید شارمهد واکنش تندی نشان داد. آنالنا بربوک ضمن تهدید کشورمان، ایران را کشوری ضدانسانیت خطاب کرد. این اظهار نظر عجیب در حالی صورت می‌گرفت که جمشید شارمهد قبل از دستگیر شدن بارها در تصاویر و ویدئوهایی که از خودش منتشر کرده بود بی‌شرمانه از اقدامات ضدانسانی خود علیه ملت ایران از جمله حمله تروریستی به حسینیة سیدالشهدا (ع) شیراز در سال ۱۳۸۷، دفاع به آن افتخار می‌کرد. (vatanemrooz.ir)

روابط اقتصادی میان آلمان و ایران

بررسی سیاست خارجی آلمان در ایران فقط به مسائل سیاسی مربوط نمی‌شود. بدون شک ایران و آلمان در زمینه مسائل اقتصادی چیزهای زیادی برای ارائه به یکدیگر داشته و دارند و می‌بایست روابط اقتصادی و سپس روابط علمی و فرهنگی میان دو کشور نیز بررسی شود. آلمان بیش از هر کشور دیگری در جهان به تجارت بین‌المللی وابسته است، شهرت اقتصادی آلمان در ایران نیز همچنان مناسب است و بسیاری از شرکت‌های آلمانی قبل از مناقشه هسته‌ای از موقعیت‌های قوی و روابط تجاری نزدیک در ایران برخوردار بودند. طیف گسترده‌ای از شرکت‌های بزرگ و متوسط آلمانی علاقه‌مند به استفاده از تخصص و منابع خود در پروژه‌های ایران هستند. شرکت‌های آلمانی می‌خواهند در بلند مدت کار کنند و صرفاً به دنبال سود کوتاه‌مدت نیستند. به همین دلیل است که آنها خواهان فرصت‌های سرمایه‌گذاری با ثبات و یک پایه قانونی مطمئن هستند. ایران همچنین علاقه‌مند به توسعه بخش انرژی‌های تجدیدپذیر خود است. آلمان در تغییر سیستم انرژی خود نقشی پیشرو در این زمینه ایفا می‌کند. وقتی صحبت از انرژی‌های تجدیدپذیر به میان می‌آید، شرکت‌های آلمانی در سطح جهانی در صدر حوزه خود قرار دارند. (auswaertiges-amt.de)

در گذشته، روابط اقتصادی آلمان و ایران به طور سنتی نزدیک بود. حدود ۳۰ درصد زیرساخت‌های صنعتی ایران از تولیدات آلمان تامین می‌شد. (international.bihk.de) در سال ۲۰۰۵ آلمان با ۵/۶۷ میلیارد دلار (۱۴/۴ درصد) بیشترین سهم از بازار صادرات ایران را داشت. در سال ۲۰۰۸ صادرات آلمان به ایران ۸.۹ درصد افزایش یافت. حجم کل تجارت دوجانبه تا پایان سپتامبر ۲۰۰۸ بالغ بر ۳.۲۳ میلیارد یورو بود. از حدود ۴/۳ میلیارد یورو در سال ۲۰۰۹ به تقریباً ۴/۷ میلیارد یورو در سال ۲۰۱۰ افزایش یافت. مهمترین کالاهای صادراتی آلمان که در سال ۲۰۱۰ به ایران ارسال شد. ماشین آلات (۱/۴ میلیارد یورو)، محصولات شیمیایی (۴۷۱ میلیون یورو) تجهیزات الکتریکی (۳۴۸ میلیون یورو)، تجهیزات پردازش داده، محصولات الکترونیکی و نوری (۲۴۵ میلیون یورو)، فلزات

(۲۲۳ میلیون یورو) و محصولات دارویی و مشابه (۲۱۴ میلیون یورو) بود. مهمترین کالاهای صادراتی ایران به آلمان میوه و خشکبار، دارو، فرش دستباف، لاستیک و رزین‌های صنعتی آهن و فولاد، پلاستیک و چای و قهوه بوده است. (Farzanegan, ۲۰۲۰) در سال ۲۰۱۴ صادرات آلمان به ایران بالغ بر ۲/۴ میلیون یورو بود که تقریباً نصف میزان سال ۲۰۰۵ است. در سال ۲۰۱۶ شاهد رشد ۲۰ درصدی بودیم و این رشد در سال ۲۰۱۷ با این نرخ ادامه یافت. بنابراین تجارت ایران و آلمان در حال رشد بود، اما نه به اندازه کافی و سریع، در ایران کارهای زیادی برای انجام وجود داشت به ویژه برای آلمان، که شریک اصلی تجارت خارجی در بین کشورهای اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۶ بود. به گفته مقامات اقتصادی آلمان، ایران دارای یک اقتصاد نسبتاً متنوع است که خودش تولید و پردازش زیادی می‌کند. آنها معتقد بودند که کارخانه‌ها و صنایع قدیمی باید توسعه یا نوسازی شود، بر همین اساس شرکت زیمنس تمایل داشت، زیرساخت‌های راه آهن ایران را مدرن کند (deutschlandfunk.de) پس از اعلام خروج دولت ترامپ از توافق هسته‌ای (برجام) در ماه می ۲۰۱۸، تجارت خارجی ایران به شدت کاهش یافت. کاهش تقاضای جهانی به دلیل همه‌گیری کرونا اوضاع را بدتر کرد. در پایان سال ۲۰۲۰، تجارت بین ایران و اروپا بیش از ۷۸ درصد نسبت به سال ۲۰۱۷ کاهش یافت. (iran.ahk.de) پس از اعمال تحریم‌های آمریکا، ایران در سال ۲۰۱۸ در رتبه ۶۲ در میان شرکای تجاری آلمان قرار گرفت. بسیاری از شرکت‌های آلمانی مجبور شدند بازار ایران را ترک کنند. آلمان ویزای بهره‌برداری تجاری در خاک آلمان را برای برخی شرکت‌های ایرانی لغو کرد که به نوبه خود به کاهش حجم مبادلات تجاری بین آلمان و ایران منجر شد. داگمار فون بونشتاین، مدیر وقت اجرایی اتاق بازرگانی و صنایع ایران و آلمان دلیل این امر را سیاست سختگیرانه ایالات متحده در قبال ایران دانست. در ۲۸ ژوئن ۲۰۱۹، بریتانیا فرانسه و آلمان در اقدامی با هدف کاهش تحریم‌های آمریکا، از فعال‌سازی مکانیسم اروپایی مبادلات تجاری با ایران خبر دادند. سازوکار اروپایی به شرکت‌ها اجازه می‌داد با وجود تحریم‌ها، اما تحت شرایط خاص، با ایران تجارت کنند.

از جمله مهمترین این شرایط این است که مبادلات تجاری بر اساس سیستم پایاپای باشد، یعنی مبادله نفت ایران با پول اروپا که در ایران صرف دارو و مواد غذایی می‌شود. رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران، مکانیسم تجاری اروپا برای دور زدن تحریم‌های جدید آمریکا را رد کرد و آن را شوخی سنگین توصیف کرد که نشان می‌دهد اروپا قابل اعتماد نیست. برآوردها نشان می‌داد که سازوکار اینستکس برای حمایت از فعالیت‌های تجاری با ایران در وهله اول غیر الزام آور بود و موفق نخواهد شد. دلیل این امر این بود که شرکت‌های اروپایی قادر به مقابله و مقاومت در برابر تحریم‌های اعمال شده آمریکا نخواهند بود. علاوه بر این، ایران معتقد بود که سازوکار اینستکس تا زمانی که اروپایی‌ها نفت ایران را نخرند، سود اقتصادی برایش به همراه نخواهد داشت. (europarabct.com) در سال ۲۰۲۰، ایران در میان ۱۰۰ شریک تجاری برتر آلمان در رتبه ۶۸ قرار گرفت. یک سال پیش از آن، ایران خود را در رده ۷۳، یعنی بدترین رتبه در چند دهه اخیر یافت (iran.ahk.de) صادرات آلمان به ایران در سال ۲۰۲۲ با وجود اغتشاشات در ایران افزایش یافت. از ژانویه تا نوامبر ۱۲/۷ درصد نسبت به مدت مشابه سال گذشته رشد کردند و به حدود ۱.۵ میلیارد یورو رسیدند. بر اساس گزارش یورواستات، آلمان در سال ۲۰۲۳ نیز همچنان بزرگترین شریک تجاری ایران در اروپا بود. این کشور ۳۶ درصد از کل تجارت ایران و اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۳ را به خود اختصاص داد. مجموع تجارت ایران و آلمان در سال ۲۰۲۳ به ۱.۴۳۲ میلیارد یورو رسید. آلمان ۱.۱۹۹ میلیارد یورو کالا به

ایران صادر کرده و ۲۳۳ میلیون یورو از ایران وارد کرده است. صادرات آلمان به ایران نسبت به سال ۲۰۲۲، ۲۴ درصد و واردات ۱۶ درصد کاهش یافته است. بر اساس داده‌های اداره آمار فدرال آلمان، بین ژانویه تا اکتبر ۲۰۲۴، آلمان ۱۰۶ میلیارد یورو کالا به ایران صادر کرده است. در مقابل، صادرات ایران به آلمان در مجموع ۱۸۵ میلیون یورو بوده که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۹ درصد کاهش داشته است. (spiegel.de)

روابط علمی میان آلمان و ایران

در زمان بحران سیاسی، دیپلماسی علمی می‌تواند به کانالی جایگزین برای ارتباط بین دولت‌ها و گروه‌های ملی با منافع متضاد تبدیل شود. از سال ۲۰۱۳ و با همکاری وزارتخانه‌ها، دانشگاه‌ها و دانشمندان مربوطه ایران و آلمان DAAD (یکی از بزرگترین و بهترین بورسیه‌های کشور آلمان برای مقاطع مختلف تحصیلی) توانسته است با وجود تنش‌ها و روابط ضعیف سیاسی، پلی محکم بین جامعه دانشگاهی آلمان و ایران برقرار کند.

در سال ۲۰۱۵ DAAD بیش از ۶۰۰ دانش پژوه ایرانی را به آلمان اعزام کرده است که بیشتر آنها بخشی از پروژه‌های تحقیقاتی مشترک یا دانشجویان جوان دکترا هستند که قصد داشتند بخشی یا کل دکترای خود را در خارج از کشور انجام دهند. دفتر DAAD در تهران به طور فعال مورد جستجو و بازدید بسیاری از دانشجویان و نمایندگان بخش دانشگاهی قرار می‌گیرد تا در مورد فرصت‌های تحصیل و تحقیق در آلمان اطلاعات بیشتری کسب کنند. بازدیدهای منظم از دانشگاه‌های ایران و رایزنی‌ها با وزارت علوم گفتگوی مستمر در مورد منافع مشترک و تلاش‌های احتمالی آینده، مانند برنامه‌های بورسیه تحصیلی یا مؤسسات مشترک بخشی از فعالیت این سازمان است. وزارت علوم تحقیقات و فناوری ایران که سیاست قوی بین‌المللی را اتخاذ کرده بود، هر هفته میزبان هیئت‌های علمی خارجی بود. در سال ۲۰۱۵، بیش از ۱۰۰ دانشمند آلمانی در چنین هیئت‌هایی شرکت کردند و در مورد موضوعات و مدل‌های مختلف همکاری بحث کردند. متأسفانه در موضوعات علمی به ازای هر دو قدم به جلو، به دلیل دعوای سیاسی یک قدم به عقب برمی‌گشتیم. یکی از موانع دیپلماسی و همکاری علمی میان آلمان و ایران، تعلیق معافیت روادید آمریکا برای اروپایی‌هایی است که از سال ۲۰۱۱ به ایران سفر کرده‌اند. این امر مناسبات علمی و فرهنگی را مرددتر و محتاط‌تر کرد (Schroeder, ۲۰۱۵) اما نکته جالب در همکاری‌های علمی میان دو کشور این است که ریشه همکاری بین دانشگاهی میان آلمان و ایران به قرن هجدهم برمی‌گردد. با تأسیس دانشگاه پلی تکنیک دارالفنون در سال ۱۸۵۱، همکاری سیستماتیک و برنامه‌ریزی شده بین دو کشور در علم و تحقیق آغاز شد. محققان آلمانی به طور خاص به ایران فراخوانده شدند تا در راه اندازی اولین دانشگاه مدرن کشور در آنجا کمک کنند. دارالفنون بعدها در دانشگاه تهران ادغام شد که هنوز مهمترین و مشهورترین دانشگاه کشور است. در سال ۱۹۷۴ اولین دانشگاه آلمانی خارج از کشور در شهر گیلان با دانشگاه آلمانی-ایرانی تأسیس شد. این دانشگاه در جریان انقلاب ایران به دانشگاه گیلان تغییر نام داد. بخشی از تدریس در آنجا هنوز به زبان آلمانی است. دانشگاه‌های آلمان با ۳۲ دانشگاه ایران و ۶ موسسه دیگر همکاری می‌کنند. چارچوب حقوقی همکاری‌های کنونی ایران و آلمان در زمینه تحقیق، علم و فناوری عمدتاً توافق نامه STC آلمان و ایران در ۲۱ نوامبر ۱۹۷۷ است. احیای همکاری‌های تحقیقاتی آلمان و ایران در سال ۲۰۱۵ آغاز شد که در پروژه‌های مربوطه با بودجه وزارت آموزش و تحقیقات فدرال BMBF نیز منعکس شد. پروژه‌ای با بودجه وزارت آموزش و

تحقیقات فدرال در سال ۲۰۱۷ با هدف آغاز فرآیندهای نوآوری در آموزش حرفه‌ای در ایران آغاز شد. تقریباً همزمان، پروژه‌ای برای ارتقای استانداردهای آموزش بیشتر در زمینه مکاترونیک نیز راه‌اندازی شد. در سال‌های ۲۰۱۷-۲۰۱۹ وزارت آموزش و تحقیقات فدرال مجموعه‌ای از تفاهم‌نامه‌ها را با وزارتخانه‌های مختلف ایران برای تعیین اولویت‌های آینده همکاری منعقد کرد. اینها را می‌توان به ویژه در زمینه‌های حفاظت مدنی، انرژی، آب (از جمله فاضلاب)، محیط زیست، غذا، کشاورزی، تنوع زیستی، اقتصاد زیستی، تحقیقات بهداشتی و آموزش حرفه‌ای یافت. در ایران مکان‌های علمی وجود دارند که مستقیماً با آلمان مرتبط است. از جمله: ۱- مدرسه سفارت آلمان در تهران که به کودکان که آرزوی تحصیل در مدارس آلمانی یا بین‌المللی را دارند آموزش زبان آلمانی می‌دهد، فعالیت این مدرسه در تهران از سال ۱۹۰۷ آغاز شده است. این مدرسه شامل یک مهدکودک با پیش دبستانی، دبستان، متوسطه اول و دوم می‌باشد و با اتمام کلاس ۱۲، آزمون بین‌المللی Abitur به زبان آلمانی و انگلیسی گرفته می‌شود.

فارغ التحصیلان دبیرستان می‌توانند در یک دانشگاه آلمانی یا خارجی تحصیل کنند. این آموزش از برنامه‌های درسی آلمانی پیروی می‌کند. کیفیت مدارک و مدارس توسط مقامات آلمانی کنترل می‌شود. کتابخانه مدرسه دارای طیف گسترده‌ای از کتاب‌های کودکان، نوجوانان و غیر داستانی به زبان آلمانی و انگلیسی است. ۲- موسسه زبان آلمانی تهران DSIT که به منظور بهبود تفاهم بین آلمان و ایران از طریق ترویج و حفظ زبان آلمانی ایجاد شد. سفارت آلمان، موسسه زبان آلمانی تهران را در سال ۱۹۹۵ تأسیس کرد. در مدت کوتاهی DSIT در تهران به یک موسسه پیشرو برای یادگیری زبان آلمانی و برای آموزش و آموزش بیشتر معلمان آلمانی تبدیل شد. این موسسه در سال ۲۰۱۶ بیش از ۱۰۰۰۰ ثبت نام در دوره‌های زبان خود در سطوح ابتدایی، متوسط و پیشرفته ثبت کرده است.

TestDaf و TestAS روش‌های آزمونی هستند که در DSIT برای تعیین استعداد تحصیلی متقاضیان دانشگاه‌های ایرانی متعدد استفاده می‌شوند. ۳- کلیسای انجیلی آلمانی زبان. کلیسای انجیلی آلمانی زبان در ایران بیش از ۵۰ سال است که وجود دارد. بنیانگذاران آن در سال ۱۹۵۷ بازرگانان، کارگران توسعه و دیپلمات‌های آلمانی بودند. آنها زمینی را در قلهک در شمال تهران به دست آوردند که از آن زمان تاکنون کلیسا و روحانیت در آنجا پابرجا بوده است. (kooperation-international.de)

روابط فرهنگی میان آلمان و ایران

روابط فرهنگی ایران و آلمان تاریخ طولانی دارد. بسیاری از محققان یوهان ولفگانگ فون گوته را اولین دیپلمات آلمانی-ایرانی می‌نامند. اگرچه او بخشی از زندگی خود را وقف دیپلماسی کرد، اما سهم او در شعر مشخص بود. تأثیری که او از حافظ گرفت باعث شد تا سال‌ها نام گوته در آلمان با نام حافظ هم ردیف شود. گئورگ ویلهلم فردریش هگل (۱۷۷۰-۱۸۳۱) نیز به مطالعه تاریخ ایران پرداخت. او نظام قدرت را در ایران بررسی کرد. فردریش نیچه نیز در میان ایرانیان شهرت دارد. او در اثر خود به نام، چنین گفت زرتشت، به میراث این شخصیت مذهبی ایران باستان اشاره می‌کند. (iransegodnya.ru) دانشمندان آلمانی نقش مهمی در معرفی میراث فرهنگی ایرانی به غرب ایفا کردند، نقشی که به ویژه در تحقیقات و ترجمه‌های متعدد آلمانی از آثار فارسی نمود پیدا کرد. تلاش برای ترجمه آثار ادبیات کلاسیک فارسی به آلمانی به نیمه اول قرن هفدهم باز می‌گردد. ادبیات آلمانی اما دیرتر و

به طور غیرمستقیم نیز وارد ایران شد. تا دهه ۱۹۳۰، تمام آثار کلاسیک آلمانی به فارسی ترجمه می شدند، مانند کتاب یوهان ولفگانگ فون گوته با عنوان غم و اندوه ورتز جوان. ادبیات آلمانی قرن بیستم پس از جنگ جهانی دوم در ایران شناخته شد و خیلی زود جای ادبیات کلاسیک را گرفت. انتشار ادبیات مدرن آلمانی در ایران مدیون مجله ادبی سوهان است که در آن بسیاری از نویسندگان آلمانی و آثارشان برای اولین بار در معرض دید عموم ایرانیان قرار گرفت. (iranicaonline.org).

در سال ۲۰۰۴ تیم ملی فوتبال آلمان برای بازی دوستانه مقابل تیم ملی ایران به ورزشگاه آزادی تهران دعوت شد. در حالی که سرود آلمان قبل از بازی پخش می شد، تعداد زیادی از ایرانیان به طور جمعی با اجرای سلام نازی‌ها از مهمانان آلمانی خود استقبال کردند. اگرچه این نمایش برای میلیون‌ها بیننده در تلویزیون زنده آلمان شوکه کننده بود، اما با توجه به تبلیغات تاریخی آلمان نازی در ایران نباید تعجب آور باشد. هنگامی که نازی‌ها در آلمان به قدرت رسیدند، تبلیغات آنها در حمایت از برادری بین آلمان و ایران بسیار برجسته تر شد. آلمان نازی در سال ۱۹۳۹ مجموعه‌ای متشکل از ۷۵۰۰ جلد کتاب به تهران ارسال کرد. هدف این مجموعه، نزدیک کردن ایرانیان به آلمان و توجه به نژاد مشترک آریایی بود. (international.bihk.de)

نتیجه گیری

با بررسی سیاست خارجی آلمان در قبال ایران می توان این طور برداشت کرد پیوند بین آلمان و ایالات متحده بر سایر ملاحظات سیاسی برتری دارد. سیاست خارجی تمامی صدر اعظم های آلمان پس از صدراعظم کنراد آدناور بر حفظ روابط نزدیک با ایالات متحده استوار است. عنصر دیگر در تعیین سیاست خارجی آلمان، به ویژه در مورد جمهوری اسلامی ایران، رابطه خاص آلمان و اسرائیل است که ریشه در وقایع جنگ جهانی دوم دارد. کشتار یهودیان در طول جنگ توسط رژیم نازی آلمان و تأکید جوامع یهودی جهان بر این موضوع و همچنین فشار مداوم و تأثیر مستمر جامعه جهانی یهودیان به این معناست که سیاست خاورمیانه ای آلمان به شدت تحت تأثیر روابط آلمان و اسرائیل قرار گرفته است. در واقع شاید بتوان گفت که سیاست آلمان در قبال خاورمیانه مستقیماً تحت تأثیر روابط این کشور با اسرائیل است. در همین حال، خود سانسوری گسترده‌ای در آلمان در مورد رفتار جنایتکارانه، توسعه طلبانه و نقض حقوق بشر اسرائیل وجود دارد. براساس همه این ملاحظات، سه محور مورد بحث یعنی آمریکا، اروپا و اسرائیل همگی می توانند بر روابط آلمان با ایران تأثیر بگذارند. علیرغم تمایل برلین پس از اتحاد مجدد این کشور به سمت گسترش روابط با تهران، آلمان همواره موظف بوده است که نگرش ها و واکنش های احتمالی ایالات متحده، شرکای اروپایی آلمان و اسرائیل را در نظر داشته باشد. در مقابل، پس از انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷، سیاست خارجی ایران مبتنی بر اصل «نه شرقی - نه غربی» بود.

List of English Resources

- **A Multilateralism for the People”: International Launch of Germany’s White Paper on Multilateralism**(2021), www.giga-hamburg.de

- Aydin düzgit, senem. (2022), **çok taraflılık**, Tübitak popüler bilim yayınları

- Behnam, Ragide. (2022), **Berlin’in İran tutumu Alman siyasetinde tartışma**, www.turkish.aawsat.com

- Maull, Hanns(2020),**Multilateralism**, Stiftung Wissenschaft und Politik. www.swpberlin.org

- Exportbericht, **Iran** (2020),Außenwirtschaftszentrum Bayern.www.international.bihk.de.

- Farzanegan , Mohammad Reza. (2020), **Irans Außenhandel: über Handelspartner, die Bedeutung von Erdöl und internationale Sanktionen**, Demokratie stärken - Zivilgesellschaft fördern. www.bpb.de

- Fischer, Joschka (2007), **Iran: High Stakes**, University of Pennsylvania Press. Volume 54, Number 1, Winter 2007 (whole No. 226)

- Fathollah Nejad, Ali. (2016), **German–Iranian Relations after the Nuclear Deal: Geopolitical and Economic Dimensions**, *Insight Turkey*, Winter 2016 / Volume 18, Number 1

-<https://www.fes.de/>

- <https://nbpublish.com/>

- <https://apa-inter.com/>

-<https://www.mei.edu/>

- <https://alkhanadeq.com/page.php?id=2>

- <https://vatanemrooz.ir/fa/news/>

- <https://iran.ahk.de/mediathek/news/>

- <https://www.europarabct.com/>

- <https://www.spiegel.de/>

- <https://iransegodnya.ru/post/view/3842>

- <https://iranicaonline.org/articles/germany-vii>

- Küntzel, Matthias. (2015), **Germany and a Nuclear Iran**, Jerusalem Center for Public Affairs. www.jcpa.org

- **Koalition will diplomatischen Druck auf Teheran erhöhen**, (2022). www.bundestag.de

- Maull, Hanns (2015), **Deutsche Außenpolitik nach der**, Zeitschrift für Politik. Vol. 62, No. (September 2015)
- The Wilson Quarterly, www.wilsoncenter.org, Gotkowska, Justyna. (2009), **Dilemmas in the German policy towards Iran**, Centre for Eastern Studies, Warszawa
- **Schroeder, Dennis. (2016)**, Finding solutions together – on German-
Iranian science diplomacy, Academic Cooperation Association (ACA). www.aca-secretariat.be.
“Turkish-German University in Istanbul”. www. uni-otsdam.de/en/international/profile/tdu.
- Tabatabai, Adnan. (2019), **Zurück in den Krisenmodus**, CARPO –
Center for Applied Research in Partnership with the Orient Kaiser-Friedrich-Str. 13. www.carpobonn.org/en
- Power Resources Reassessed”.www.e-ir.info. **Germany affirms its
Commitment to multilateralism for the people**,www.bundesregierung.
- Que signifie le multilatéralisme ? (2019), www.auswaertiges-amt.de
- wieting & bfraser (2022), **Turkey: Germany must be impartial in disputes with Greece**,
www.apnews.com
- Weinthal , Benjamin. (2018), **Fear of US Sanctions Ends German Companies Fueling
Iranian FM’s Plane**, Foundation for Defense of Democracies. www.fdd.org
- www.deutschlandfunkkultur.de, **Überblick zur Kooperation mit Deutschland: Iran**,
www.kooperation-international.de
- www.deutschlandfunkkultur.de. **Überblick zur Kooperation mit Deutschland: Iran**,
www.kooperation-international.de

relationships iran and germany from 2005 to 2024 : from a multilateral perspective

Amir Mojtahedi¹ Reza osati²

Abstract

The Federal Republic of Germany, as a country with the fourth largest economy in the world, is an important player both in the European Union and internationally. Germany decided to reconsider its foreign policy, including the West Asian region, twice in 2014 and 2022. In this regard, this article attempts to examine Germany's foreign policy towards the Islamic Republic of Iran in the period from 2005 to 2024 in the framework of the theory of multilateralism and using a descriptive-analytical method in four areas: political, economic, scientific and cultural. It should be noted that the importance of this research in terms of the field of international relations and West Asian studies stems from the fact that Germany's foreign policy towards Iran in the period from 2005 to 2024 is being examined for the first time. Although there is good material in the field of Germany and West Asia, most studies in this field are general and in the form of brief articles. This article has attempted to use a variety of sources, such as books, theses, articles from scientific-research sites, and reputable news sites from twenty countries in 12 different languages.

Keywords Germany, Iran, Multilateralism, Foreign Policy, West Asia

¹ - Graduated with a Master's degree in International Relations from Shiraz University and a member of the German Association for Middle Eastern Studies (DAVO).

Amirmojtahedi.un@gmail.com

² Ph.D. in Political Science; Visiting Lecturer, Faculty of Law, Suhrawardy University.

reza8286@yahoo.com